

МЕТОД ПРОЄКТІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-ТЮТОРА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

PROJECT METHOD AS A PEDAGOGICAL TECHNOLOGY OF TRAINING A TEACHER-TUTOR FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

У статті розкрито особливості підготовки майбутніх педагогів-тьюторів до професійної діяльності. Зазначено, що сучасний розвиток суспільства вимагає від вищої школи підготовки фахівців нової формації, здатних просувати далі реформування всіх ланок народного господарства та сфер життєдіяльності громадян. Звертається увага на те, що підготовка майбутнього педагога-тьютора до професійної діяльності у рамках організації навчально-виховного процесу в закладах освіти передбачає поглиблення знань майбутніх фахівців про сутність інновацій та інноваційних процесів в освіті; вивчення рівня готовності педагогів до здійснення інноваційної професійної діяльності. Розглянуто класифікації методів навчання у сучасній педагогіці (за джерелом знань, із погляду участі вчителя та учня в навчальному процесі, за домінуючою функцією в навчальному процесі, за характером пізнавальної діяльності школярів, за видами діяльності учнів, на основі цілісного підходу до процесу навчання). Окремо наведено методи за типом комунікації викладачів і учнів/здобувачів, методи дистанційного (електронного) навчання, методи активного навчання. Серед загальнодидактичних методів особливого значення набули евристичний та дослідницький, що були реалізовані низкою прийомів та дали змогу поглибити вміння майбутніх педагогів-тьюторів. Виокремлено групу методів організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності, серед яких за ступенем самостійності мислення здобувачів у процесі оволодіння знаннями виділено проблемно-пошукові, що можуть бути реалізовані через форми проєктної діяльності, вебквесту, вебінару, методи візуалізації та створення е-портфоліо. Метод проєктів розглядається як технологія організації освітніх ситуацій, під час вирішення яких здобувач розв'язують значущі для їхньої майбутньої професійної діяльності завдання. За метою та характером проєктної діяльності розрізняють інформаційні, дослідницькі, практикоорієнтовані, телекомунікаційні проєкти та ін. Визначено вимоги до використання проєктної технології в підготовці майбутнього педагога-тьютора до професійної діяльності. Наведено орієнтовну тематику проєктів, що доцільно використовувати в освітньому процесі. Зроблено висновки про те, що впровадження системи підготовки майбутнього педагога-тьютора до професійної діяльності має ґрунтуватися на комплексі загальнодидактичних методів, серед яких ключове положення займають евристичний, дослідницький та проблемно-

пошуковий, реалізовані в умовах електронного навчання з використанням засобів ІКТ.
Ключові слова: метод, проєктна діяльність, проєкт, педагог-тьютор, професійна діяльність.

The article reveals the peculiarities of training future teacher-tutors for professional activities. It is noted that the modern development of society requires from the higher school to train specialists of a new formation, able to further reform all parts of the economy and spheres of life of citizens. Attention is drawn to the fact that the preparation of future teacher-tutors for professional activities in the organization of the educational process in educational institutions involves deepening the knowledge of future professionals about the essence of innovation and innovative processes in education; studying the level of readiness of teachers to carry out innovative professional activities. Classifications of teaching methods in modern pedagogy are considered (according to the source of knowledge, in terms of teacher and student participation in the learning process, the dominant function in the learning process, the nature of cognitive activity of students, types of student activities, based on a holistic approach to learning). Methods by type of communication between teachers and students / applicants, methods of distance (electronic) learning, methods of active learning are given separately. Among the general didactic methods of special importance were heuristic and research, which were implemented by a number of techniques and allowed to deepen the skills of future teacher-tutors. A group of methods of organization and implementation of educational and cognitive activities, among which the degree of independence of thinking of applicants in the process of acquiring knowledge identified problem-search, which can be implemented through forms of project activities, web-quest, webinar, visualization methods and e-portfolio. The project method is considered as a technology of organizing educational situations, during the solution of which applicants solve tasks that are important for their future professional activity. According to the purpose and nature of project activities, there are information, research, practice-oriented, telecommunications projects, etc. The requirements for the use of project technology in the preparation of future teacher-tutor for professional activities are determined. Approximate topics of projects that should be used in the educational process are given. It is concluded that the introduction of the system of training future teacher-tutors for professional activities should be based on a set of general didactic methods, among which the key position is occupied by heuristic, research and problem-solving, implemented in e-learning using ICT.

Key words: method, project activity, project, teacher-tutor, professional activity.

УДК 378.147:004
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/37.75>

Топольник Я.В.,
докт. пед. наук, доцент,
професор кафедри педагогіки
вищої школи
Донбаського державного педагогічного
університету

Постановка проблеми в загальному вигляді. Вища школа України сьогодні знаходиться на шляху перебудови, основне завдання якої полягає в оновленні її змісту і форм роботи, пошуку нових освітніх технологій, спрямованих на відродження

духовності, створення та збереження інтелектуального потенціалу країни.

Реалії сьогодення вимагають від вищої школи підготовки фахівців нової формації, здатних просувати далі реформування всіх ланок народного

господарства та суспільного життя. Від якості підготовки спеціалістів залежить добробут держави і кожного її громадянина.

Підготовка майбутнього педагога-тьютора до професійної діяльності у рамках організації навчально-виховного процесу у закладах освіти передбачає поглиблення знань майбутніх фахівців про сутність інновацій та інноваційних процесів в освіті; вивчення рівня готовності педагогів до здійснення інноваційної професійної діяльності; формування у здобувачів глибокого переконання у тому, що в основі інноваційних перетворень у сфері освіти лежить перехід на гуманістичну освітню парадигму й особистісно зорієнтовані технології; усвідомлення здобувачами особливостей реалізації конкретних педагогічних технологій у навчально-виховному процесі закладу освіти; вироблення вмінь вибирати і педагогічно доцільно застосовувати навчальні й виховні технології залежно від мети і завдань навчання й виховання; формування готовності майбутніх педагогів-тьюторів до інноваційної професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перш ніж докладно розглядати методи, відібрані нами для використання в системі підготовки майбутнього педагога-тьютора до професійної діяльності, проаналізуємо існуючі у сучасній педагогіці класифікації методів навчання.

Передусім нагадаємо, що методом у дидактиці називають спосіб взаємопов'язаної діяльності педагога й учнів, що веде до досягнення певної дидактичної мети.

Ми поділяємо думку О. Савченко, яка у дослідженні методів, технологій та засобів навчання наголошує на тому, метод як педагогічна категорія є багатовимірним поняттям і може розглядатися із поглядів. Вона вважає, що основною характеристикою методів навчання є способи організації пізнавальної діяльності учнів; метод передбачає послідовну спільну діяльність учителя й учнів, спрямовану на досягнення певної навчальної мети [10, с. 264].

Методи навчання у загальній педагогіці класифікують за різними ознаками:

- за джерелом знань (словесні, наочні, практичні методи) – класифікація, розроблена у 30-ті роки ХХ ст. радянськими педагогами;
- із погляду участі вчителя та учня в навчальному процесі (активні, пасивні, напівактивні) – класифікація українського педагога Г. Ващенко [4];
- за домінуючою функцією в навчальному процесі (методи, що забезпечують первинне сприйняття знань і вмінь учнями, та методи усвідомлення, розвитку і поглиблення знань) – класифікація В. Сухомлинського [14];
- за характером пізнавальної діяльності школярів (пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, частково-пошуковий, дослідницький

методи, метод проблемного вивчення матеріалу) – класифікація І. Лернера і М. Скаткіна [6];

- за видами діяльності учнів (методи засвоєння знань на основі пізнавальної активності репродуктивного характеру; проблемні методи самостійного оволодіння знаннями; методи з домінуючою емоційно-художньої активності; практичні методи технічної діяльності, яка створює нові форми довкілля) – класифікація В. Оконя [8];

- на основі цілісного підходу до процесу навчання (методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності) – узагальнююча класифікація Ю. Бабанського [9].

Сучасні науковці (В. Биков, Ю. Богачков, В. Кухаренко, О. Рибалко, Н. Сиротенко, Є. Смирнова-Трибульська та ін.) приділяють особливу увагу визначенню методів та прийомів, що враховують специфіку електронного (дистанційного, e-learning) навчання, яке різниться від методів традиційного (аудиторного, лекційно-практичного) навчання.

Виокремлюють методи за типом комунікації викладачів і учнів/здобувачів:

- методи навчання за допомогою взаємодії учня з освітніми ресурсами за мінімальної участі викладача та інших учнів (самонавчання); для розвитку цих методів типовим є створення мультимедійних освітніх ресурсів – навчальних матеріалів, які доставляють комп'ютерні мережі;

- методи індивідуалізованого навчання, які характеризуються взаємодією одного здобувача з одним викладачем (навчання one on one); реалізація цих методів відбувається через телефон, голосову пошту, електронну пошту тощо;

- викладання «один – багатьом» (one to many): модифіковані засобами ІКТ методи традиційної освітньої системи, коли викладач забезпечує здобувачів навчальним матеріалом; аудіо-, відео-, електронні лекції розповсюджуються комп'ютерними мережами;

- методи активної взаємодії всіх учасників освітнього процесу (навчання many-to-many), основу яких складають синхронні (online) й асинхронні (offline) аудіо-, відео- й комп'ютерні конференції [2; 11; 12].

Існують інші класифікації методів дистанційного (електронного) навчання:

- методи трансляції навчальних матеріалів (кейс-технологія, ТВ-технологія, мережева технологія);

- методи стимулювання навчальної діяльності (методи розвитку інтересу й відповідальності);

- методи контролю і самоконтролю (індивідуальні й групові, репродуктивні й творчі, синхронні й асинхронні).

Г. Шиліна найбільш затребуваними методами дистанційного навчання вважає:

- пояснювально-ілюстративний метод (учитель повідомляє готову інформацію різними засобами (у тому числі електронними), а учні сприймають, усвідомлюють і фіксують у пам'яті цю інформацію);

- дослідницький метод навчання (формулюється проблема, на розв'язання якої визначається певний відрізок навчального часу; виникає необхідність управління навчальним процесом; передбачається творче засвоєння знань);

- репродуктивний метод навчання (учитель пояснює матеріал засобами лекцій онлайн, відеоуроків, скайп-конференцій тощо);

- частково-пошуковий (евристичний) метод має на меті самостійне засвоєння учнями знань, під час застосування якого вчитель організовує пошук нових знань за допомогою різноманітних засобів (вебресурсів, електронних довідників, посібників тощо);

- метод програмованого навчання, який полягає «у поетапному навчанні, разом із тим є формою і засобом реалізації інформаційно-рецептивного й репродуктивного методів» [16].

Цілком погоджуємося з думкою О. Муковоза, який вивчає форми і методи організації дистанційного навчання у системі неперервної освіти вчителів початкової школи, навчання на відстані (електронне навчання) вимагає передусім використання методів активного навчання, до яких належать різні способи активізації навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів освітньої діяльності, а також деякі педагогічні прийоми та форми проведення занять. Серед методів активного навчання, доцільних для впровадження у вищій школі:

- тематичні освітні проекти;
- Інтернет-олімпіади та конкурси;
- Інтернет-консультації та відеолекції;
- Інтернет-конференції [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Реалізація системи підготовки майбутнього педагога-тьютора до професійної діяльності вимагає використання комплексу методів загальної дидактики, а також урахування сучасних методів електронного (дистанційного) навчання. Було відібрано низку методів, як загальнодидактичних, так і специфічних методів е-навчання, використаних під час опанування навчальних дисциплін обов'язкового циклу та вибіркового блоку «Тьютерські технології», а також у самостійній роботі здобувачів (в умовах дистанційного навчання).

Мета статті – розкрити особливості підготовки майбутнього педагога-тьютора до професійної діяльності з використанням методу проєктів.

Виклад основного матеріалу. Серед загальнодидактичних методів особливого значення набули

евристичний та дослідницький (класифікація І. Лернера та М. Скаткіна за типом пізнавальної діяльності).

Використання евристичного (або частково-пошукового) методу дало змогу привчити майбутніх педагогів-тьюторів до організації самостійно-пізнавальної діяльності, уміння бачити й формулювати проблему, будувати систему доказів, робити висновки, до активного пошуку напрямів розв'язання тієї чи іншої навчально-наукової проблеми. Серед основних форм евристичного методу [15]:

- формулювання евристичних питань, які дають змогу подрібнити загальну наукову проблему на підпроблеми й визначити стратегічні цілі дослідження, формують інтуїцію та логіку професійного та наукового мислення;

- відкриті евристичні завдання – це запитання, тести, вправи, які різняться із традиційними відсутністю запрограмованих «правильних» відповідей і вимагають пошуку можливого напрямку вирішення проблеми, а не «відгадування» відповіді.

Дослідницький метод дав змогу поглибити вміння майбутніх педагогів-тьюторів висувати, досліджувати й аналізувати цілісні освітні та наукові проблеми, виокремлювати етапи їх вирішення, формулювати гіпотезу, експериментально перевіряти отримані результати.

Реалізація дослідницького методу вимагала застосування таких прийомів [1]: операційних прийомів мислення (опис досліджуваних педагогічних явищ і процесів; аналіз проблемної ситуації; порівняння; висунення гіпотези, прогнозування результатів педагогічного експерименту; методи індукції та дедукції); прийомів самоорганізації (планування часу, раціональне використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій; форми й методи самоконтролю); технічних прийомів (використання навчальної, довідкової і додаткової літератури та Інтернет-джерел; вибір програмного забезпечення для успішного застосування засобів ІКТ; дотримання правил безпеки в користуванні мережею Інтернет та нетикету).

У системі методів навчання, запропонованій Ю. Бабанським [9], виокремлено групу методів організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності, серед яких за ступенем самостійності мислення учнів у процесі оволодіння знаннями виділено проблемно-пошукові. Саме ці методи виявилися найвагомими під час упровадження системи підготовки майбутнього педагога-тьютора до професійної діяльності, вони були адаптовані до умов навчання з використанням засобів ІКТ.

Проблемно-пошукові методи, які сприяють успішній організації пошукової, творчої, наукової діяльності, в системі підготовки майбутнього педагога-тьютора до професійної діяльності були реалізовані через форми проєктної діяльності, вебквесту, вебнару, методи візуалізації та створення е-портфоліо – методи, що вимагають активного використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

Метод проєктів – технологія організації освітніх ситуацій, під час вирішення яких здобувачі розв'язують значуще для їхньої майбутньої професійної діяльності завдання [5], метод, в основі якого лежить розвиток пізнавальних, творчих навичок здобувачів, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, критично мислити [3]. Метод проєктів передбачає інтенсивне формування навичок ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі у професійній діяльності, оскільки сутність цього методу полягає в організації самостійної (індивідуальної чи групової) дослідницько-пошукової діяльності здобувачів з оформленням кінцевого продукту. Результатом проєкту, створеного з використанням засобів ІКТ, може бути е-портфоліо, мультимедійна презентація, інтерактивний мультимедійний плакат тощо.

Як указують науковці, які вивчають метод проєктів як одну із сучасних навчальних технологій (В. Вербицький, Н. Волкова, М. Кадемія, О. Сисоєва, А. Хуторський та ін.), метод виник у другій половині XIX ст. під впливом ідей Дж. Дьюї, В. Кілпатріка, Е. Торндайка у США. Метод проєктів характеризують як «навчання через діяння», оскільки той, хто навчається, включається в активний пізнавальний процес.

Ми повністю погоджуємося з Н. Волковою, яка вказує, що нині метод проєктів розглядається як інструмент, що створює унікальні передумови для розвитку ключових компетентностей (зокрема, інформаційно-комунікаційної), самостійності здобувача в осягненні нового, стимулюючи його природну допитливість і творчий потенціал [5]. Для нашого дослідження важливим є навчально-пізнавальний, дослідницький характер проєктної діяльності, яка передбачає застосування знань у варіативних ситуаціях; розуміння причинно-наслідкових зв'язків, співвідношення частин і цілого; наведення аргументів та доказів, перегрупування окремих частин та створення нового цілого тощо.

За метою та характером проєктної діяльності розрізняють інформаційні, дослідницькі, практикоорієнтовані, телекомунікаційні проєкти та ін. [13].

Дослідний проєкт складається з етапів, які відтворюють хід наукового дослідження: обґрунтування актуальності вибраної теми; визначення проблеми, предмета, об'єкта, цілей і завдань дослідження; висунення гіпотези з подальшою перевіркою; обговорення отриманих результатів. Рекомендується використовувати методи моделювання, соціологічного опитування, тестування тощо.

Інформаційний проєкт передусім спрямований на здобуття, аналіз й узагальнення інформаційних даних про певний об'єкт, результатом чого може бути наукова публікація, створення інформаційного середовища. Для пошуку інформації використовуються бібліотечні фонди, засоби масової інформації, електронні бази даних, методи анкетування та інтерв'ювання; презентація інформа-

ційного проєкту вимагає оприлюднення (наукова доповідь, публікація, розміщення у мережі Інтернет або локальній мережі, телеконференція).

Практикоорієнтований проєкт завжди зорієнтований на результат (навчальний посібник із певної дисципліни, методичні рекомендації або комплекс діагностичних завдань із певного курсу та ін.). Реалізація практикоорієнтованого проєкту вимагає не лише презентацію результатів, а й можливих способів їх упровадження в практику. Рекомендується зовнішнє оцінювання такого роду проєкту для вивчення надійності його використання на практиці і здатності вирішити поставлену проблему.

Телекомунікаційний проєкт організовується на основі комп'ютерної телекомунікації, виконується з використанням електронної пошти, засобів телеконференції й мережі Інтернет для множинних, систематичних або тривалих спостережень за певним соціальним явищем; для вивчення й аналізу явищ, фактів, подій, що відбулися в різних місцевостях чи в різному часовому просторі, для виявлення певної тенденції, розроблення пропозицій; спільного творчого розроблення ідей.

Уважаємо за необхідне дотримуватися певних вимог до використання проєктної технології в підготовці майбутнього педагога-тьютора до професійної діяльності:

- формулювання актуальної проблеми (завдання), яка вимагає дослідницького пошуку;
 - професійна значущість передбачуваних результатів;
 - використання різноманітної самостійної діяльності здобувачів (індивідуальна, парна, групова);
 - структурування змісту проєкту та визначення результатів окремих його етапів;
 - активне використання дослідницьких, пошукових та проблемних методів, зорієнтованих на практичний результат;
 - дотримання певного алгоритму дій: вибір методів дослідження, обговорення способів оформлення кінцевих результатів, збір, систематизація й аналіз отриманих даних, підбиття підсумків, оформлення результатів, їх презентація, висновки, висування нових проблем дослідження.
- Наголосимо на значущості презентації (захисту) проєктів, що має бути реалізовано у формі доповіді з мультимедійним супроводом (презентація PowerPoint, Prezy, розроблені інтелектуальні карти, інтерактивні плакати тощо) і демонструвати сформовані навички візуалізації та унаочнення результатів проведеної роботи.

На ефективність використання методу проєктів указують науковці, які відзначають розвиток навичок комунікації, стимулювання наукового та творчого пошуку, формування самостійності та самоорганізації професійної та науково-дослідницької діяльності.

Наведемо орієнтовну тематику проєктів, які доцільно використовувати в системі підготовки майбутнього педагога-тьютора до професійної діяльності:

– інформаційний проєкт «Рух української освіти до європейського освітнього простору» на основі аналізу освітніх документів (вітчизняних і зарубіжних) із питань супроводу освітнього процесу;

– дослідницький проєкт «Соціальні мережі для життя, навчання й науки» (опитування з подальшим аналізом результатів);

– дослідницький проєкт «Цифрова культура: нова форма чи новий зміст?» (анкетування з подальшим аналізом результатів);

– практикоорієнтований проєкт «Опануємо Publisher: створення електронного посібника (ЕНМК)»;

– практикоорієнтований проєкт «Опануємо Publisher: випуск листівок та афіш, інформаційних листів конференцій та сертифікатів учасників, створення Web-сторінок»;

– телекомунікаційний проєкт із розвитку міжкультурної комунікації «My Homeland. Discover the pleasure»;

– телекомунікаційний проєкт «Опануємо Corel Draw» (створення логотипів навчальних курсів, афіш та мистецьких анонсів);

– практикоорієнтований проєкт «Опануємо MovieMaker» (відвідати конференцію: зібрати фото, відеоматеріали, змонтувати відеофільм);

– дослідницький проєкт «Віртуальна подорож разом із Григорієм Сковородою» (подорож містами, де побував Г. Сковорода, порівняння спостережень філософа й сучасних вражень);

– дослідницький проєкт «Живі національні символи» (вивчення національної та державної символіки, пов'язаної із зображенням тварин чи рослин, оформити у вигляді вебсайту чи блогу);

– дослідницький проєкт «Говоримо українською правильно» (знайти у ЗМІ приклади оголошень, реклами з мовними помилками, відкоментувати й відкоригувати, додати роздуми про значення рідної мови; добрати прислів'я, приказки, влучні вислови про мову, оформити у вигляді доповіді з презентацією).

Висновки. Таким чином, упровадження системи підготовки майбутнього педагога-тьютора до професійної діяльності має ґрунтуватися на комплексі загальнодидактичних методів, серед яких ключове положення займають евристичний, дослідницький та проблемно-пошуковий, реалізовані в умовах електронного навчання з використанням засобів ІКТ. Проєктна діяльність майбутніх педагогів-тьюторів сприяє ознайомленню здобувачів із пріоритетними завданнями сучасної вищої освіти в контексті інноваційних змін; методологічними засадами педагогічної інноватики; сутністю та особливостями інноваційної педагогічної діяльності; структурою готовності до інноваційної діяльності педагога-тьютора та шляхами її формування

у майбутніх фахівців; сутністю та особливостями особистісно зорієнтованого навчання й виховання; загальною характеристикою особистісно зорієнтованих технологій; сутністю та особливостями сучасних виховних й навчальних технологій, перевагами їх над традиційними; загальною характеристикою системних педагогічних технологій (виховних систем); вимогами до педагога, який реалізує технологічний підхід у навчанні й вихованні на особистісно зорієнтованих засадах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Казань : Казанский ун-т, 1996. 568 с.

2. Биков В.Ю., Кухаренко В.М., Сиротенко Н.Г. Технологія створення дистанційного курсу : навчальний посібник / за ред. В.Ю. Бикова та В.М. Кухаренка. Київ : Міленіум, 2008. 324 с.

3. Буйницька О.П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 240 с.

4. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів. Київ : Українська видавнича спілка, 1997. 415 с.

5. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі : навчально-методичний посібник. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.

6. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения : монография. Москва : Педагогика, 1981. 186 с.

7. Муковіз О. Теоретичні та методичні засади дистанційного навчання у системі неперервної освіти вчителів початкової школи : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Умань, 2017. 43 с.

8. Оконь В. Введение в общую дидактику / пер. с польск. Л. Кашкуевича, Н. Горина. Москва : Высшая школа, 1990. 382 с.

9. Педагогика : учебное пособие / ред. Ю.К. Бабанский. Москва : Просвещение, 1988. 479 с.

10. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2012. 504 с.

11. Смирнова-Трибульська Є.М. Дистанційне навчання з використанням системи MOODLE : навч. метод. посіб. / за наук. ред. М.І. Жалдака. Херсон : Айлант, 2007. 492 с.

12. Смирнова-Трибульская Е.Н. Основы формирования информатических компетентностей учителей в области дистанционного обучения : монография / под научн. ред. М.И. Жалдака. Херсон : Айлант, 2007. 704 с.

13. Топольник Я.В. Система інформаційно-комунікаційної підтримки наукових досліджень майбутніх магістрів і докторів філософії в галузі знань «Освіта» : монографія. Слов'янськ : Вид-во Б.І. Маторіна, 2018. 359 с.

14. Українська педагогіка в персоналіях : навчальний посібник : у 2-х кн. Кн. 2. : ХХ століття / за ред. О.В. Сухомлинської. Київ : Либідь, 2005. С. 380–386.

15. Хуторской А.В., Андрианова Г.А., Скрипкина Ю.В. Эвристическая стратегия дистанционного образования человека: опыт реализации. Эйдос. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2013/0329-10.htm>.

16. Шиліна Г. Методика дистанційного навчання української мови учнів основної школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2016. 23 с.